

Vandaag, 24 augustus 2011, ontving ik de rondzendbrief van Marius van der Valk in de mailbox (gratis te abonneren via grava@solcon.nl), waarin een tweetal artikelen zijn opgenomen over de Herziene Statenvertaling van de hand van ds. W. Pieters en ds. A. P. Muilwijk, beiden Hersteld Hervormd predikant. Het zijn twee tegengestelde geluiden, die meer binnen de HHK worden waargenomen, ook aangaande de prediking. Ds. W. Pieters is zelfs lid van een commissie binnen de HHK, die in december 2010 is ingesteld om de HSV te beoordelen en om te komen met een advies inzake de HSV. Tot op heden is er nog geen berichtgeving over verschenen binnen de HHK voorzover ik weet. Hieronder volgt de inhoud van het artikel en daarbij, tussen de regels door, commentaar mijnerzijds.

Onlangs ontving ik een bijdrage van ds. W. Pieters over de HSV die ik enige tijd heb laten liggen omdat ik eind vorig jaar heb aangegeven daar niet meer op terug te komen. Na herhaalde vragen van een aantal lezers hoe het nu toch zit wil ik er toch nog op ingaan, mede door het grote aantal nieuwe lezers dat we mochten begroeten. Een tweetal geluiden volgen hieronder die ik zonder commentaar mijnerzijds aan u/jou doorgeef. Eerst van ds. Pieters, daarna van ds. Muilwijk.

a. Hoe moeten we denken over de Herziene Statenvertaling (ds. W. Pieters)

Van verscheidene kanten bereikte mij de vraag hoe we de vertaling die onlangs verscheen, moeten waarderen. Mogen we die gebruiken, naast of in plaats van de uitgaven van de Statenvertaling die onder ons bekend zijn?

De Bijbel is geschreven in het Hebreeuws en in het Grieks, talen die de meeste lezers van *Om Sions Wil* niet kunnen begrijpen. Daarom is het nodig – willen wij de Bijbel begrijpen – dat deze wordt vertaald.

[MGvdH: Hier gaat ds. Pieters al de fout in, want de Bijbel is geen begripsleer maar geloofsleer.]

Dat is eeuwenlang gebeurd. Voor het eerst uit het Hebreeuws in het Grieks, vervolgens ook in het Latijn en later in de landstalen, zoals Duits, Engels en Nederlands. In de zeventiende eeuw voelde men in ons vaderland de noodzaak om een nieuwe vertaling van de Bijbel te maken: de Statenvertaling. Deze naam maakt duidelijk dat de burgerlijke overheid van die tijd de opdracht gaf en het geld ervoor beschikbaar stelde. Op de Dordtse Synode van 1618-1619 werd dit allemaal besloten.

[MGvdH: Wat is besloten op de Synode van Dordrecht brengt ds. Pieters niet naar voren, vandaar dat wij het hieronder opnemen. Dan komt ook naar voren wat besloten is met betrekking tot de nieuwe overzetting. Op deze website kunt u een artikel lezen met als titel "De HSV, een duidelijk NEE moet klinken!" Alle argumenten tegen de HSV kunt u daar terugvinden, en die ga ik in het bestek van dit commentaar niet verhandelen. In dat artikel vindt u handelingen opgenomen uit de Acta van de Dordtse Synode. U kunt de Acta er ook zelf op naslaan. Hieronder brengen we enkele belangrijke uitspraken nogmaals naar voren (excuus voor de oudere spelling, maar het moet helder genoeg zijn wat bedoeld wordt):

Ten eerste, is verzekerd, dat men geen geheel nieuwe overzetting zoude maken, maar dat de oude, die langen tijd door de Kerk was aangenomen, van alle fouten en gebreken gezuiverd zoude worden, en dat, te dien einde men van de oude overzetting niet zoude afwijken, tenzij de oorspronkelijke waarheid van den tekst, of eenige nadruk dat mocht vereischen.....

De predikanten en ouderlingen der Nederlandsche Kerken hebben ook hun gevoelen gezegd, op de voorgestelde vragen, en met alle eenstemmigheid is geoordeeld, dat een

betere overzetting des Bijbels, uit de oorspronkelijke talen zelve in de Nederduitsche, niet alleenlijk voor onze Nederlandsche Kerken profijtelijk, maar ook gansch noodzakelijk zou zijn, en derhalve, gelijk in de voorgaande Nationale Synoden vroeger geoordeeld en gedaan was, dat men naarstigheid moest doen, dat dit werk van eene nieuwe overzetting, op zijn spoedigst, en op de bekwaamste en kortstewijze, begonnen mocht worden. Is ook bij stemmen der Synode raadzamer geoordeeld, van stonde aan eene nieuwe overzetting voor te nemen, dan de oude Nederlandsche te overzien of te verbeteren; nochtans zoo, dat men, om de ergernis, met het oog op al te groote verandering, te vermijden, uit de oude overzetting alles behouden zoude hetwelk, onverminderd de waarheid, zuiverheid en eigenschap der Nederlandsche taal, zal kunnen behouden worden; voornamelijk in de historische boeken des Ouden Testaments, en in alle boeken des Nieuwen, in welke zoo vele dingen, die verbetering waardig zijn, bij de oude overzetting niet gevonden worden. Is wijders goed geacht, dat deze vertaling uit de fonteynen of oorspronkelijke talen der H. Schriftuur, de Hebreuwsche en Grieksche, geschieden moet, nochtans zoo, dat men daartoe tot een behulp gebruike en vergelijke de beste vertalingen, uitleggingen en korte verklaringen, en ook het oordeel van geleerde mannen in de zwaarste plaatsen. Eindelijk is goedgevonden, deze navolgende regelen, den overzetters, die daartoe zullen geordineerd worden, voor te schrijven.]

In 1637 kwam deze vertaling klaar en in 1657 werd een nieuwe uitgave op de markt gebracht waarin veel drukfouten waren verbeterd. Daarna is er nooit meer iets aan deze vertaling gedaan, dan alleen steeds weer opnieuw drukken en uitgeven.

[MGvdH: Dit klopt van geen kant. U moet maar eens het origineel van de Staten Vertaling nalezen. Gedurig zijn er aanpassingen gemaakt met betrekking tot de leesbaarheid. Probeer maar eens het orgineel te lezen via onderstaande link en bezie dat met de huidige uitgave van de Staten Vertaling. <http://www.bijbelsdigitaal.nl/view.php?bible=sv1637>]

Wat is een vertaling? Dat is niet de Bijbel, maar een weergave van de Bijbel. De Bijbel mag nooit veranderd worden. Niets mag er aan worden toegevoegd en niets mag ervan worden afgedaan. Maar een vertaling is gebrekkig en daarom voor verbetering vatbaar. Luther heeft dan ook tot zijn dood in 1564 gewerkt aan een voortgaande verbetering van zijn Duitse Bijbel. Zo had dat in Nederland ook moeten gebeuren: steeds had een synode de vertaling van Gods Woord moeten controleren en verbeteren. Maar helaas mocht dat niet van onze overheid, want die wilde rust in het land. En steeds een Bijbelvertaling veranderen / verbeteren geeft misschien onrust.

[MGvdH: Ds. Pieters moet de Acta van de Synode van Dordrecht er eens op naslaan en dan zal hij zien dat het wat anders ligt dan hij voorstelt.]

Maar dit besluit heeft het nageslacht – ook in onze tijd – opgezaald met het probleem, dat we een verouderde vertaling hebben. Een vertaling die wel heel goed is en bijzonder nauwkeurig (al zijn er verbeteringen mogelijk), maar een vertaling die steeds minder begrijpelijk wordt, naar mate de taal verder ontwikkelt.

Een voorbeeld uit het dagelijkse leven: mijn vader zei wel eens: “Daar ben ik best content mee.” Ik vermoed dat weinig jongeren van nu begrijpen wat hij daarmee bedoelde. Hij bedoelde: “Daar ben ik best tevreden mee.” Het woord ‘content’ is ouderwets, en wordt niet meer verstaan.

[MGvdH: Dit voorbeeld is echt klinklare onzin. Het probleem in Nederland is dat we heel erg open staan voor buitenlandse invloeden. Kijk maar om je heen hoe alles verengelst. Moeten we dit dan ook in de Bijbel gaan doorvoeren? Zelfs de jeugd heeft een eigen SMS taal ontwikkeld. Onlangs hoorde ik op de radio de verslaggever in het nieuws het woord

gerechtigheid bezigen. De wereld om ons heen gebruikt woorden waarvan ds. Pieters vindt dat ze verouderd zijn. Kijk in België, waar ze toch ook Nederlands spreken, en de taal beter weten te waarderen dan de Nederlanders zelf. Woorden als “gij”, “zijt”, “allengskens” enz.. worden daar gewoon gebezigd. In Duitsland gebruikt men naamvallen en wij Nederlanders leren trouw deze naamvallen, maar als ze in de Bijbel staan dan is het ineens een probleem. Het is bijna op het kinderachtige af, met welke argumenten ds. Pieters pleit voor de HSV. De wezenlijke zaken waar het om gaat (lees nogmaals het artikel “De HSV, een duidelijk NEE moet klinken”) laat deze dominee compleet buiten beschouwing. En dat zijn nu onze herders en leraars!]

Natuurlijk is het mogelijk om het aan een nieuwe generatie uit te leggen, maar of dat wijs is? Beter is, naar mijn mening, om het verouderde woord eenvoudig te vervangen, zodat er (taalkundig) niets hoeft te worden uitgelegd.

Nu hebben we sinds een flink aantal jaren een stichting die het zich ten doel heeft gesteld om de Statenbijbel te handhaven en voor de mensen van onze tijd leesbaar te doen blijven. Die stichting is de *Gereformeerde Bijbelstichting*, afgekort GBS. Een prachtig werk heeft deze stichting gedaan, om de uitgaven van de aloude Statenvertaling te bewaren ..

Jawel, er waren allerlei druk- of zeffouten ingeslopen. Zo herinner ik mij dat in de trouwbijbel die mijn ouders in 1953 van ds. J. van Sliedregt kregen, een foutje stond in Jesaja 64 vers 6. Er stond: “... al onze ongerechtigheden zijn als een wegwerpelijk kleed...” Wat is hier fout aan? Er staat geen onwaarheid, maar het is toch niet wat Jesaja heeft geschreven. Hij schreef: “... al onze gerechtigheden zijn als een wegwerpelijk kleed...”

Toen de GBS een uitgave voorbereidde van die zo hooggeëerde Statenvertaling, moest ze kiezen. Wat zouden ze doen met het woord ‘wijf’? Laten staan of vervangen door ‘vrouw’? Men koos voor het laatste. Niemand nam het hen kwalijk, al was het een modernisering die in 1906 in Rotterdam aan voorlezer Winter zijn voorlezerschap kostte...

Zo veranderde men ook ‘wierd’ in ‘werd’ en ‘zoude’ in ‘zou’. Maar niet ‘vraagde’ in ‘vroeg’ en ‘zeide’ werd niet ‘zei’. Inmiddels zijn we een veertigtal jaren verder en de taalverandering is voortgegaan. De jongere van 2011 heeft er recht op om Gods Woord in begrijpelijk Nederlands te lezen. En vooral: het Woord van onze God heeft er recht op om zó te worden weergegeven dat iedere Nederlander het kan verstaan. Nee, dat betekent niet dat er geen inwendig onderwijs van de Geest nodig zou zijn. Dat blijft nodig. Het betekent ook niet dat er geen menselijk uitleg meer nodig zou zijn. Dat blijft ook nodig. Maar het is een heel verschil of ik als dienaar van Gods Woord aan mijn catechisanten moet uitleggen wat Gods rechtvaardigheid is óf dat ik moet uitleggen wat het woord ‘dewijl’ of het woord ‘overmits’ betekent. Taalkundig moet het mogelijk zijn dat elke gewone jongen van ongeveer 15 jaar de Bijbel op zijn slaapkamer leest én begrijpt.

[MGvdH: Taalkundig de Bijbel begrijpelijk maken voor een 15 jarige kan alleen door er een “Het boek” vertaling van te maken. De grondtalen van de Bijbel: het Hebreeuws en Grieks zijn niet helemaal equivalent aan het Nederlandse taal opzet. Dicht bij de grondtaal blijven kan dan ten koste gaan van de leesbaarheid. Vandaar ook dat er kanttekeningen zijn opgenomen die een nadere toelichting geven. Natuurlijk mag je worden als “overmits” vertalen met “omdat”, of “overzulks” door daarom. Als de Nationale Synode van 1618 in onze tijd had plaatsgevonden dan hadden ze die woorden ook niet gebruikt. Maar toch zou de doelstelling niet anders zijn geweest dan toen tijdens de Synode is vastgesteld. Ook het voorkomen van ergernis bij te grote verandering. Wee der wereld vanwege de ergernissen; want het is noodzakelijk dat de ergernissen komen; **doch wee dien mens door welken de ergernis komt.** (Mattheüs 18:7) Toch moeten we bovenal niet vergeten wat Gods Woord

leert: Maar de natuurlijke mens begrijpt niet de dingen die des Geestes Gods zijn; want zij zijn hem dwaasheid, en hij kan ze niet verstaan, omdat zij geestelijk onderscheiden worden. (1 Korinthe 2:14). De kamerling verstond ook niet hetgeen hij las (Handelingen 8:31). Zelfs de apostel Petrus spreekt over dingen die zwaar zijn om te verstaan (1 Petrus 3:16). Aan dit gegeven gaat ds. Pieters voorbij, want een 15 jarige moet de Bijbel begrijpen. De Bijbel is geen leesboek of een roman die als het gelezen wordt gelijk begrepen wordt. De Bijbel is Gods Woord en voor een natuurlijk mens een gesloten boek. Vroeger moest ik op de MAVO in de examenklas boeken van Nederlandse schrijvers lezen. Ik was toen ook een jaar of 15. Taalkundig hoogstaand werk, maar begrijpen? Gods Woord leert: onderzoekt de Schriften (Johannes 5:39). Dat is wat anders dan lezen en begrijpen wat er staat!]

Een vraag: lees je trouw in de Bijbel en bid je om de verlichting van je verstand door Gods Geest?

Er is behalve de stichting die ik noemde, onlangs een nieuwe stichting opgericht met hetzelfde doel: de aloude Statenvertaling voor de lezers van onze eeuw leesbaar te doen zijn. Deze stichting heet *Stichting Herziening Statenvertaling*. Deze stichting heeft dezelfde vragen overdacht die men bij de GBS overdacht: hoe ver moeten en mogen we moderniseren om de Statenvertaling te handhaven én toch leesbaar te doen zijn? De antwoorden die deze nieuwe stichting heeft gegeven, zijn echter heel anders dan die van de GBS. Zij heeft besloten om alle verouderde woorden te vervangen en om vanuit het Hebreeuws en het Grieks te Statenvertaling te corrigeren of te verbeteren.

[MGvdH: De doelstelling van de stichting HSV heeft een ander resultaat opgeleverd dan ds. Pieters hier suggereert. Alleen oude woorden vervangen, correcties of verbeteringen aanbrengen is niet gebeurd.]

Dit heeft als resultaat gehad dat er een nieuwe vertaling is gekomen. Deze nieuwe vertaling is beter dan sommige andere vertalingen die de laatste zestig jaar zijn ontstaan, zoals de Nieuwe Vertaling van 1951 en de Nieuwe Bijbelvertaling van 2004, maar ze is niet meer de Statenvertaling. Omdat het woord 'herziening' echter verschillend kan worden uitgelegd, kan deze nieuwe stichting haar nieuwe vertaling toch aandienen als een vorm van de Statenvertaling. Dit maakt het voor de gemeenteleden niet gemakkelijk. Is deze nieuwe vertaling nu wel of niet een Statenvertaling?

Hoe we deze nieuwe vertaling ook noemen, we moeten haar beoordelen op haar inhoud. We kunnen het dan heel kort samenvatten: de Herziene Statenvertaling is begrijpelijker dan de GBS-uitgave, maar ze heeft wel wat ingeleverd van het vertrouwde van onze Statenvertaling.

[MGvdH: Is dit nu de conclusie die we moeten trekken? Heeft ze alleen maar wat ingeleverd van het vertrouwde van de Staten Vertaling? Wat bedoelt ds. Pieters met "wel wat ingeleverd"? Hij is op zijn minst verantwoording schuldig om deze conclusie toe te lichten.]

Ieder moet nu zelf kiezen, wat zijn voorkeur is: een vertaling die méér heeft van de aloude Statenvertaling, maar die minder goed te begrijpen is, óf een vertaling die minder heeft van de aloude Statenvertaling, maar die beter te begrijpen is.

[MGvdH: Dit zijn nu herders en leraars. Ze laten het maar over aan het kerkvolk. Zoals het steeds meer gebeurt. Men preekt en de toepassing moeten de hoorders zelf maar maken. De een kiest dit en de ander kiest dat. Waar zijn de mannen Gods die echt als een herder en leraar, aangedreven door de Heilige Geest, het volk onderwijzen, voorgaan, en waarschuwen voor de gevaren van buitenaf, maar nog meer, van binnenuit?!]

Er is nog een derde mogelijkheid, maar die is nog niet beschikbaar, namelijk dat er óf door de GBS óf door een andere stichting (misschien wel door een samenwerking tussen de beide stichtingen...) een uitgave van de Statenvertaling wordt verzorgd die dichter bij de

aloude Statenvertaling blijft én die toch 21ste eeuws is. Dat is mogelijk, maar niet gemakkelijk...

Ik zal u een paar voorbeelden geven van moeilijk te begrijpen Nederlands, dat begrijpelijker kan worden weergegeven zónder dat aan de Statenvertaling tekort wordt gedaan. En nu heb ik het niet over allerlei moeilijke woorden, die vervangen dienen te worden, maar over 'gemakkelijke' woorden die toch niet zo duidelijk zijn.

Wat betekent het woord 'zo' in de volgende zin: "Zo wij een woord opnemen tegen u, zult gij verdrietig zijn?"? Wie gebruikt het woord 'zo' nog in de betekenis van 'als'? Daarom is het beter om het in hedendaags Nederlands weer te geven met "Als wij een woord opnemen tegen u, zult gij verdrietig zijn?"

Of in de volgende zin: "Als zij daartoe komen, zo worden zij schaamrood"? Niemand gebruikt in een dergelijke zin het woord 'zo' nog. Nu gebruiken we het woord 'dan': "Als zij daartoe komen, dan worden zij schaamrood", of het helemaal weg te laten, zoals in de volgende zin: "Indien hij zich niet bekeert, zo zal Hij Zijn zwaard wetten." In de grondtaal staat niets voor het woord 'zo', maar de statenvertalers hebben het er tussen gevoegd, omdat het in het zeventiende-eeuwse Nederlands zo hoorde. Wij kunnen veel beter nú deze zin als volgt weergeven: "Indien hij zich niet bekeert, zal Hij Zijn zwaard wetten."

En wat betekenen de woorden 'als' en 'zo' in de volgende zin: "Als men het huis van David boodschapte: de Syriërs rusten op Efraïm, zo bewoog zich zijn hart en het hart van zijn volk"? Beide woorden betekenen 'toen' – terwijl in de grondtaal twee keer het woord 'en' staat.

Of wat betekent het woord 'van' in de volgende zinnen: "Van hem werd gezien een engel des Heeren." "Jozef en Zijn moeder verwonderden zich over hetgeen van Hem gezegd werd"? De eerste keer betekent het 'door'; de tweede keer 'over': "Door hem werd gezien een engel des Heeren." "Jozef en Zijn moeder verwonderden zich over hetgeen over Hem gezegd werd.

Ik geef nog één voorbeeld. Wij zeggen niet meer: "Ik wacht naar hem", maar vroeger was dat gewoon Nederlands. Nu zeggen we: "Ik wacht op hem". Zo kan de volgende zin eenvoudig in hedendaags Nederlands worden omgezet van "Men wacht naar vrede, maar er is niets goeds, naar tijd van genezing, maar zie, er is verschrikking", naar "Men wacht op vrede, maar er is niets goeds, op tijd van genezing, maar zie, er is verschrikking."

Het is geen gemakkelijk werk, maar het is de moeite méér dan waard om de Bijbel weer dicht bij onze opgroeiende generatie te brengen! Wat heb je immers aan het lezen van de Bijbel die zoveel onbegrijpelijke zinsconstructies bevat, dat je niet meer weet waar het over gaat?

Laat de vertaling van Gods Woord niet onnodig vervreemdend werken, maar juist begerig maken om te lezen. De Heere zegene al deze arbeid opdat ook in onze dagen wordt ervaren: de heilige Schriften kunnen u wijs maken tot zaligheid.

[MGvdH: Taalkundig zijn er best zaken die met een ander woord vertaald kunnen worden. Volgens mij is de Staten Vertaling editie 1977 (de zogeheten Tukker editie) hiervan een voorbeeld. We zitten echter in ons land met een ander probleem. Vertalen van de Bijbel mag alleen plaatsvinden door mannen die geleid worden door de Geest Gods. Zie 2 Petrus 1:21 en de kanttekeningen. Daar ontbreekt het in onze tijd aan. Bezie alleen al eens de leringen die men in de kringen van de Gereformeerde Bond leert. Dat Sion door recht verlost wordt is daar al geheel een gesloten boek geworden, alsook bij de meeste predikanten in het geheel van de gereformeerde gezindte, tot en met de universiteiten aan toe, waar theologie studenten worden opgeleid tot predikant. En dit soort mannen vertaalt de Bijbel, al dan niet

aangevuld met vrouwelijke theologen of andere mensen zonder de vreze Gods. En wat is het gevolg van de ene vertaling na de andere? Eén ding is zeker. De vreze Gods is omgekeerd evenredig met de toename van het aantal vertalingen. En men heeft nu al geopperd dat de HSV zo'n 20 jaar meegaat en dan moet er weer een nieuwe komen. Ds. A. P. Muilwijk laat een kort nuchter geluid horen, hetgeen u hieronder kunt lezen.]

b. Brochure Herziene Statenvertaling (ds. A.P. Muilwijk, Oosterwolde)

Graag wil ik erop wijzen, dat de Gereformeerde Bijbelstichting een brochure heeft uitgegeven over de Statenvertaling in de 21e eeuw. Daarin wordt de Herziene Statenvertaling op de keper beschouwd. Ongetwijfeld hebben de herzieners veel werk verzet en blijft vertalen ontzettend moeilijk werk. Taal is namelijk voortdurend in beweging. Verder is wat voor de één ouderwets is, voor de ander gewoon dialect en voor de volgende heeft het gebruik van bepaalde woorden en uitdrukkingen te maken met de mensen aan wie hij wat duidelijk probeert te maken of gewoon met zijn stemming op die dag of met de sociale groep waar die bij hoort of bij wil horen.

Nu de zogenaamde herziening klaar is, is het echter de vraag of het werkelijk bij een herziening is gebleven. Uit vergelijkingen met de grondtalen en de Statenvertaling blijkt dat hier op zijn minst grote vraagtekens bij te zetten zijn. Dringend raad ik u en jou dan ook aan, om deze brochure te lezen, zeker als u en jij van plan bent de HSV te gaan gebruiken.

Het hoeft overigens niet verkeerd te zijn een andere vertaling te gebruiken bij het onderzoeken van Gods Woord; het is immers ook niet verkeerd om bij het lezen van de Statenvertaling een commentaar of een Bijbelstudie van een predikant te gebruiken. Zo'n commentaar of Bijbelstudie is namelijk soms ook niet meer dan een omschrijving in andere woorden voor wat er in de tekst staat. Dan gebruiken we die omschrijving of vertaling dus om de Bijbeltekst te verhelderen. Maar dan moeten wij erop letten dat die vertaling de Bijbeltekst niet gaat vervangen, vervagen of zelfs verdraaien. Een schijnbaar gemakkelijker vertaling laat nog wel eens meer weg, dan één die op het eerste gezicht moeilijker lijkt. Daarom is het erg belangrijk dat van te voren duidelijk is, welke vertaling het dichtst bij de oorspronkelijke talen komt. Want dan weten we, op welke vertaling we terug moeten vallen, als we zelf de oorspronkelijke talen niet kennen.

Als de brochure één ding duidelijk maakt, is het dit wel: dat de ons bekende Statenvertaling en niet de zogenaamde herziening het dichtst bij de oorspronkelijke talen staat. Bovendien mist de zogenaamde herziening de rijke (geestelijke) inhoud van de kanttekeningen, die wel bij de Statenvertaling staan. Toegegeven, om de Statenvertaling te lezen en te begrijpen moeten we meer moeite doen. Dat moet de monteur in de garage echter ook doen, wanneer de remvloeistof niet bij het pedaal weglekt, maar in de versnellingsbak zelf. Geen klant zal er dan mee geholpen zijn, als de monteur alleen maar elke maand of elke week de remvloeistof bijvult. Die vindt dat de oorzaak aangepakt moet worden. Dat is een tijdrovend karwei. De monteur moet daar veel voor uit elkaar halen, om het vervolgens weer allemaal in elkaar te zetten. Maar die moeite is het dan ook meer dan waard! Dan is er nog iets: alleen de Heilige Geest zorgt ervoor dat we werkelijk gaan verstaan, wat we gelezen hebben. Laat het gebed om Zijn licht en leiding dan ook niet ontbreken.